Asia: O 19/2025 vp Huoltovarmuus ruoantuotannossa ja vesihuollossa, ti 22.4.2025 klo 10.00 (O 19/2025 vp)

Eduskunta
Eduskunnan maa- ja metsätalousvaliokunta

Asiantuntijalausunnon esittäjä: Csaba Jansik, Jyrki Niemi

Luken asiantuntijalausunto

1 Johdanto

Ruoantuotannon huoltovarmuuden varmistamisen ja väestön ravinnonsaannin turvaamisen katsotaan kuuluvan jokaisen maan perustavoitteisiin. Resilientti ruokajärjestelmä ei menetä toimintakykyään häiriö- ja poikkeustilanteissa, vaan ruoan saatavuus ja jakelu pystytään turvaamaan. Resilienssillä (muutoskestävyys, muutosjoustavuus) tarkoitetaan kykyä varautua, kestää ja toipua häiriöistä mutta myös uudistua niin, että järjestelmän toimintakyky säilyy muuttuneissa olosuhteissa.

Tässä Luonnonvarakeskuksen lausunnossa keskitytään tarkastelemaan huoltovarmuuden nykytilaa ruoantuotannossa huomioimalla tuoreet kokemukset Covid-19-pandemiasta ja Venäjän aloittamasta hyökkäyssodasta sekä niiden vaikutuksista Suomen elintarvikehuollolle.

2 Lausunto

Kotimaisen tuotannon ja kulutuksen suhteeseen perustuvat luvut kansallisesta ruokaomavaraisuudesta osoittavat, että Suomen maatalous ja elintarviketeollisuus ovat kyenneet viime vuosien myllerryksistä huolimatta vastaamaan kotimaisten kuluttajien tarpeisiin hyvin. Perustuotteita kuten maitoa, lihaa ja viljaa tuotetaan meillä lähes kulutusta vastaavasti. Kotimaista maataloustuotantoa ja jalostusta voidaan pitää tärkeänä osaamisen ja resurssien säilyttämisen kannalta ja sen vuoksi, että tuotantoa pystytään mukauttamaan tarpeiden mukaan mahdollisissa kriisitilanteissa, esim. tuontihyödykkeiden hankintavaikeuksien pitkittyessä. Tuotannon väheneminen tiettyä ”kriittistä massaa” pienemmäksi voisi johtaa alan infrastruktuurin ja tuotantokapasiteetin elinkelpoisuuden katoamiseen.

Korkea omavaraisuusaste ei ole kuitenkaan riittävä ruokaturvan mittari, vaan se heijastelee suomalaisen ruoantuotannon yleistä kilpailukykyä kotimaisilla ja kansainvälisillä markkinoilla. Ruoantuotantomme on riippuvainen tuontipanoksista kuten lannoitteiden raaka-aineista, torjunta-aineista, polttoaineista, työkoneista ja ulkomaisesta kausityövoimasta. Valtaosa tuotantopanosten tuonnista tulee meriteitse satamien kautta, ja panosten saatavuuden turvaaminen edellyttää hyvin toimivia kansainvälisiä kauppasuhteita, verkostoja ja hankintaketjuja. Suomen onkin tehtävä kansainvälisten verkostojen kanssa aktiivista yhteistyötä turvatakseen tuontinsa ja oltava mukana edistämässä EU:n kauppasuhteita sekä kansainvälisen kuljetusliikenteen toimivuutta.

Tuotantopanosten ja alkutuotannon roolin lisäksi on tärkeä tunnistaa

elintarviketeollisuuden sekä kaupan ja jakelun merkitys kansalliselle ruokahuollolle. Teollisuuden infrastruktuurin ja jalostuskapasiteetin ylläpitäminen ja jatkuva kehittäminen markkinaehtoisesti on koko elintarvikeketjumme resilienssin tärkeimpiä edellytyksiä. Elintarvikeviennin edistämisellä on myös välillinen vaikutus kriiseihin varautumisessa, sillä kriisitilanteissa se tarjonnee kotimaan käyttöön otettavaa jalostuskapasiteettia. Keskittyneen tukku- ja vähittäiskauppamme toimijat ja heidän varautumissuunnitelmansa ovat avainasemassa ruokahuoltomme kannalta. Sen vuoksi on tärkeä tunnistaa myös elintarviketeollisuuden ja ruoan jakelun eli tukku- ja vähittäiskaupan kriittiset tuotantopanokset, riippuvuudet tuonnista tai panosten toimittajista. Mahdollisia rakenteellisia haavoittuvuuksia ovat toiminnan keskittyminen yhä harvempien toimijoiden käsiin sekä maantieteellinen keskittyminen.

Elintarviketeollisuuden ja -jakelun kriittisiksi tuotantopanoksiksi on tunnistettu osittain samat tekijät kuin maataloudessa. Näitä ovat energia ja työvoiman saatavuus, sekä prosesseissa käytetyt materiaalit ja laitteistot. Kahta tekijää pidetään erityisen kriittisinä toiminnan jatkuvuuden näkökulmasta: sähkö ja IT-järjestelmät ovat välttämättömiä toiminnan jatkuvuudelle ja lyhyetkin katkokset näiden toiminnassa aiheuttaisivat häiriöitä elintarvikeketjun toiminnassa.

Elintarvikehuollon haavoittuvuudet, riskit ja uhat ovat siten yhä enemmän yleisiä ja yhtäläisiä muiden tuotanto- ja palveluketjujen kanssa. Toimet, joita tehdään esimerkiksi energian huoltovarmuuden sekä sähköisen että liikenneinfrastruktuurin varmistamiseksi edesauttavat elintarvikeketjun selviytymiskykyä.

Ruoantuotannon huoltovarmuus on erityisen vahvasti sidoksissa energiansaannin turvaamiseen. Nykymuotoinen maatalous ei pärjää ilman tuontienergiaa eikä jalostus tai jakelu hoidu ilman tuontienergiaa. Polttoaineen tai energianjakelun täydellinen katkos lamauttaisi nykyisen ruokajärjestelmän. Kriittisin energiatekijöistä on öljy johtuen niin käyttömäärästä, käytön monipuolisuudesta kuin omien raakaöljyvarojen puuttumisesta. Toimet öljyn huoltovarmuuden varmistamiseksi ovat siten tärkeä osa häiriönsietokyvyn parantamista.

Koneiden ja laitteiden huolto- ja korjauspalveluiden sekä varaosien saatavuuden varmistaminen voivat kriisitilanteissa nousta tärkeään rooliin. Myös automaatiojärjestelmiin tarvittavien komponenttien toimitusongelmat voivat aiheuttaa riskejä, jos korvaavia toimittajia ei ole. Riskejä voidaan pienentää koneiden hyvällä kunnossapidolla, toimitusketjujen riskienhallintaa parantamalla ja kriisitilanteisiin etukäteen varautumalla.

Digitalisaatio avaa uusia mahdollisuuksia muutoskestävän yhteiskunnan kehittämiseen, mutta digitalisaatioon liittyvät kasvavat riskit edellyttävät riskienhallinnan systemaattista lisäämistä koko elintarvikeketjussa. On tärkeää, että elintarvikehuollon valmiussuunnittelussa tarkastellaan paitsi digitalisaation mahdollisuuksia, myös datalogistiikan kriittisiä pisteitä ja niiden hallintaa eri riskiskenaarioissa.

Ulkomailta tulevan kausityövoiman saatavuuden turvaaminen kriisitilanteissa edesauttaa osaltaan kotimaisen ruoantuotannon tason ylläpitämistä. Maatalous- ja puutarha-alat ovat nykyisin erikoisosaamista vaativia aloja, joissa työskentelevillä henkilöiltä vaaditaan vahvaa ammattitaitoa. Covid-19-pandemia vaikeutti erityisesti työvoimavaltaisten puutarha- ja marja-alan yritysten sekä

jonkin verran tilan ulkopuolista työvoimaa käyttävien maatilojen toimintaa ja työnjohtamista.

Vaikka palkatun työvoiman tekemä työmäärä on viime vuosina lisääntynyt, maatalous ja maatilat Suomessa perustuvat kuitenkin edelleen pääosin perhemaatiloihin, jolloin yritykset vastaavat itse työoloistaan, turvallisuudesta ja jaksamisesta. Perheviljelmäpohjaisuus tuo mukanaan maatalouteen pitkän ajan resilienssiä, kun perheen työvoima joustaa luonnonolojen ja maatilan työtarpeiden mukaan. Pienyritysten on myös arvioitu omaavan ketterää sopeutumiskykyä nykyisin nopeasti muuttuvissa yhteiskunnallisissa oloissa.

3 Lausunnon tiivistelmä

Ruoantuotannon huoltovarmuuden varmistamisessa on kysymys viime kädessä elintarvikeketjun toimintaan liittyvien riskien tunnistamisesta, arvioinnista ja hallinnasta. Kotimaista maataloustuotantoa ja jalostusta voidaan pitää tärkeänä osaamisen ja resurssien säilyttämisen kannalta. Koska kotimainen tuotanto on itsessään riippuvainen monista kriittistä tuontipanoksista, niiden saatavuuden turvaaminen edellyttää hyvin toimivia kansainvälisiä kauppasuhteita, verkostoja ja hankintaketjuja. Riskien ja haavoittuvuuksien ollessa yhä enemmän yleisiä ja yhtäläisiä muiden tuotanto- ja palveluketjujen kanssa, toimet energian huoltovarmuuden, liikenneinfrastruktuurin sekä sähköisen- että digitaalisen toimintaympäristön toimivuuden varmistamiseksi edesauttavat myös ruokaketjun selviytymiskykyä. Ruoantuotantoon pitkällä aikavälillä liittyvä riski on ilmastonmuutoksen ja ympäristön tilan heikkenemisen myötä yleistyvät sään ääri-ilmiöt. Sen vuoksi ruokajärjestelmän pitkän aikavälin resilienssin kehittäminen on kriisiaikojen ruokaturvan ja elintarvikehuollon varmistamisen kannalta erityisen olennaista.

Jani Lehto

Johtaja, biotalous ja ympäristö

Hyväksytty Luken prosessinhallintajärjestelmässä 20.04.2025 klo 23:41:52.

Asiantuntijalausunnon valmistelijat:
Csaba Jansik, Jyrki Niemi
Csaba Jansik, Jyrki Niemi

Liitteet:

Tiedoksi: